

SOVON en vogelonderzoek

Bird census work in the Netherlands

ROB LENSINK, JOHAN BEKHUIS, AREND J. VAN DIJK, FRED HUSTINGS & RUDI LANJOUW

In 1972 is de Stichting Ornithologisch Veldonderzoek Nederland (SOVON) opgericht. In 1976 werd een fusie aangegaan met het Contactorgaan voor Vogelstudie (COV). In 1984 is de stichting omgezet in een vereniging. Vanwege de bekendheid van de afkorting SOVON bleef deze naam gehandhaafd, maar kwam deze te staan voor Samenwerkende Organisaties Vogelonderzoek Nederland.

SOVON stelt zich onder meer ten doel om op landelijk niveau vogelonderzoek te organiseren en te stimuleren. Zij tracht dit doel te bereiken door de activiteiten van verschillende groeperingen, instellingen en individuen op vogelgebied te coördineren en te organiseren. De resultaten die uit het onderzoek voortkomen, zijn niet alleen uit wetenschappelijk oogpunt van belang doch ook maatschappelijk. Wanneer de basis van het onderzoek wetenschappelijk gefundeerd is, kunnen de uitkomsten immers worden gebruikt voor doeleinden als natuurbescherming en natuurbehoud. Het gaat dan natuurlijk het meest om de positie van de vogels in deze.

Het belangrijkste in het SOVON-onderzoek vormen de waarnemers, al die enthousiaste mensen die veelal in hun vrije tijd het veldwerk verrichten. Allemaal dragen zij hun steentje bij om het onderzoek te doen slagen. SOVON is het medium waar alle gegevens te zamen komen. Het kleine deeltje informatie dat de individuele waarnemer heeft verzameld, wordt dan meer. Door alle gegevens samen te voegen, ontstaat het landelijke beeld. Waar de waarnemer met plezier zijn steentje bijdraagt, zorgt SOVON voor de bundeling van de gegevens. Het nuttige wordt met het aangename verenigd.

Vogelonderzoek

Het vogelonderzoek in Nederland heeft in de loop van deze eeuw een grote vlucht genomen. Daarbij heeft er een accentverschuiving plaatsgevonden van ongericht vogeltjes kijken naar gericht veldwerk. Een uitdrukking van dit laatste is de groeiende reeks regionale avifauna's. Ook verschijnt in regionale tijdschriften een toe-

nemend aantal artikelen over een gedegen stukje veldonderzoek in de eigen regio.

Bij de eerste avifauna's werden op grond van incidentele waarnemingen en terloopse terreinbezoeken en soms een inventarisatie van een bepaalde soort of bepaald gebied, een overzicht gegeven van het voorkomen van vogelsoorten in een deel van Nederland. Deze regionale avifauna's waren verre van volledig. Zij gaven echter wel een goed samenvattend overzicht van de bestaande gegevens van dat moment (o.a. Hens 1965, van Erve *et al.* 1967, Tanis 1963). Aan latere avifauna's lag grootschalig broedvogelonderzoek en systematisch onderzoek van bepaalde groepen niet-broedvogels ten grondslag, aangevuld met incidentele waarnemingen (o.a. Alleyn *et al.* 1971, van den Bergh *et al.* 1979, van Dijk & van Os 1982). Van deze generatie vogelaars heeft SOVON veel profijt gehad. Zij zagen het belang ervan in om via samenwerking in het veldwerk en grootschalige projecten gedegen informatie te krijgen omtrent de vogelbevolking van een bepaalde regio. Bovendien hadden zij de nodige kennis en ervaring opgedaan op het gebied van zowel het organiseren als uitvoeren van de tellingen.

Afgesloten projecten

In de periode 1973-77 is er kwalitatief onderzoek gedaan naar de verspreiding van broedvogels in Nederland. Als basis voor het onderzoek werd het atlasblok (5 × 5 km²) genomen. Dit onderzoek leverde voor het eerst een landelijk beeld op van de verspreiding van alle vogelsoorten. De resultaten zijn vastgelegd in de Atlas van de Nederlandse broedvogels (Teixeira 1979). Daar het onderzoek in beginsel kwalitatief van aard was, werd alleen notatie van de aan- of afwezigheid van een soort per atlasblok geëist.

In 1978-83 is het Atlasproject voor Winter- en Trekvogels uitgevoerd. Hierin is de verspreiding van vogelsoorten van maand tot maand vastgelegd. Ook dit onderzoek begon kwalitatief. In de laatste onderzoekjaren werd ook het kwantitatieve aspect gepropageerd. Na vijf jaar onder-

zoek kan niet alleen antwoord worden gegeven op de vraag waar en wanneer een soort voorkomt, maar deels ook hoeveel er zitten. Als basis voor dit onderzoek gold weer het atlasblok. De resultaten hiervan zullen naar verwachting eind 1986 of begin 1987 in boekvorm verschijnen.

In 10 jaar tijd is SOVON uitgegroeid van een kleine groep enthousiastelingen naar een organisatie met een groot aantal medewerkers. Door de inzet van velen kon een gedegen overzicht worden verkregen van de verspreiding van alle vogelsoorten in Nederland.

Een van de voornaamste resultaten van beide atlasprojecten is dat we nu goed op de hoogte zijn van de verspreiding van vogels in Nederland. Minder duidelijk is hoeveel er van een soort aanwezig zijn. Over de aantalsontwikkeling en de verspreiding in de loop van de tijd weten we nog nauwelijks iets. Deze laatste twee vragen gaan een centrale plaats innemen in het nieuwe onderzoek van SOVON. Onderzoek waarin deze punten centraal staan, wordt monitoring-onderzoek genoemd. In de opzet van het monitoring-onderzoek wordt uitgegaan van een viertal projecten. Deze projecten zijn op elkaar afgestemd en geven te zamen een volledig beeld van de veranderingen in het voorkomen in Nederland (figuur 1).

Monitoring-projecten

De inzet van velen zal ook weer nodig zijn om de veranderingen in de vogelstand in Nederland te kunnen volgen. Landdekkend onderzoek is alleen zinvol voor zeldzame en in kolonies broedende vogelsoorten. Voor algemenere soorten kan ook gebruik gemaakt worden van steekproefgebieden. Willen we de veranderingen goed kunnen volgen dan zal het onderzoek van jaar op jaar op dezelfde wijze moeten plaatsvinden. Bovendien zal een gebied minstens enkele jaren achtereen onderzocht moeten worden. In het vervolg komen de onderling samenhangende projecten uit figuur 1 aan de orde.

In 1978 is het Punt-Transsect-Tellingen (PTT) project van start gegaan. Bij dit project staat een telling op 20 vaste punten langs een route in december centraal. Daarnaast wordt de waarnemer gevraagd de route ook in augustus, november en februari te tellen. Wanneer een groot aantal routes van jaar op jaar wordt geteld, kan een beeld worden gevormd van de aantalsveranderingen van jaar op jaar van algemene vogelsoorten in najaar en winter in ons land. Ook zullen de aantalsveranderingen in de loop van het winterhalfjaar duidelijk kunnen worden en kunnen de verspreiding en eventuele wijzigingen daarin worden vastgelegd.

Het Broedvogel-Monitoring-Project (BMP) is in 1984 van start gegaan. Bij dit project worden steekproefgebieden van 10 tot 200 ha ieder jaar op broedvogels geïnventariseerd. De ligging van het proefgebied is niet gebonden aan een atlasblok. De waarnemer wordt gevraagd een homogeen gebied te onderzoeken. Voor de interpretatie, die de waarnemer zelf moet doen, zijn strakke criteria opgesteld. De resultaten zullen inzicht verschaffen in de veranderingen in de stand van algemene broedvogelsoorten.

Aan de hand van BMP en PTT-project weten we nog weinig over het reilen en zeilen van schaarse en zeldzame soorten. Op deze vraag zal het Bijzondere-Soorten-Project (BSP) antwoord moeten geven. Er is een splitsing aangebracht in broedvogels en niet-broedvogels. Toch zal er een overlap ontstaan tussen BSP en PTT-project respectievelijk BMP bij een voldoende groot aantal routes en proefvlakken. De overlap zal vooral schaarse soorten betreffen. Ook kan dit een middel zijn om de gegevens van beide projecten te vergelijken. Het BSP voor niet-broedvogels zal naar verwachting in de tweede helft van 1986 van start gaan. Het BSP-broedvogels is in het voorjaar van 1985 begonnen. Als basis voor de inventarisatie van bijzondere broedvogelsoorten is het kwartblok ($2.5 \times 2.5 \text{ km}^2$) gekozen. Aan de waarnemer wordt gevraagd alle zeldzame en schaarse broedvogelsoorten, alsmede de kolonievogels in een kwartblok te inventariseren. Er is voor een kwartblok als basis voor het onderzoek gekozen omdat daarmee de plaatsaanduiding van broedvogelsoorten nauwkeuriger kan geschieden. Daarnaast kost het de waarnemer minder inspanning om het onderzoek ieder jaar uit te voeren.

B-projecten

Naast de vier voornoemde monitoring-projecten zijn er nog drie zogenaamde B-projecten. Deze worden uitgevoerd door werkgroepen onder auspiciën van SOVON. De B-projecten hebben een specialistische onderzoeksvraag, welke de belangstelling heeft van een beperkte groep waarnemers. De resultaten van deze projecten vormen een aanvulling op die van het monitoring-onderzoek. Zo zullen gegevens over het broedsucces van een soort kunnen bijdragen tot het inzicht in voor- en achteruitgang daarvan.

De Landelijke Werkgroep Roofvogeltellen (LWRT) heeft in de winters van 1978-83 integrale gebiedstellingen van roofvogels georganiseerd. Doel van deze tellingen was het verkrijgen van de winterverspreiding van roofvogels. De resultaten van deze tellingen werden jaarlijks gepubliceerd (o.a. Doevendans *et al.* 1982). Binnenkort zal een samenvattend artikel

verschijnen. Dit onderzoek sluit geheel aan op het BSP voor niet-broedvogels. In de winters 1984/85 en 1985/86 wordt het dan ook op bescheiden schaal gecontinueerd, vooruitlopend op de start van het BSP niet-broedvogels.

De Landelijke Werkgroep Vogeltrektellen (LWVT) is sinds 1982 actief. Deze werkgroep wil in de eerste plaats een kwantitatief beeld van vogeltrek over Nederland in ruimte en tijd geven. Hiervoor is een landelijk net van telposten opgezet. Aan de waarnemers wordt o.a. gevraagd in voor- en najaar iedere 14 dagen de gehele dag de vogeltrek te tellen (simultaantellingen). De eerste resultaten van deze simultaan-tellingen zijn vastgelegd in verslagen (o.a. LWVT 1984).

De Werkgroep Nestkastonderzoek (WN) is eveneens sinds 1982 actief. Zij tracht door middel van onderzoek aan broedvogels in nestkasten vooral inzicht te krijgen in de broedbiologie van deze soorten. Globale resultaten zijn gepubliceerd in de nieuwsbrief van deze werkgroep.

SOVON en de waarnemers

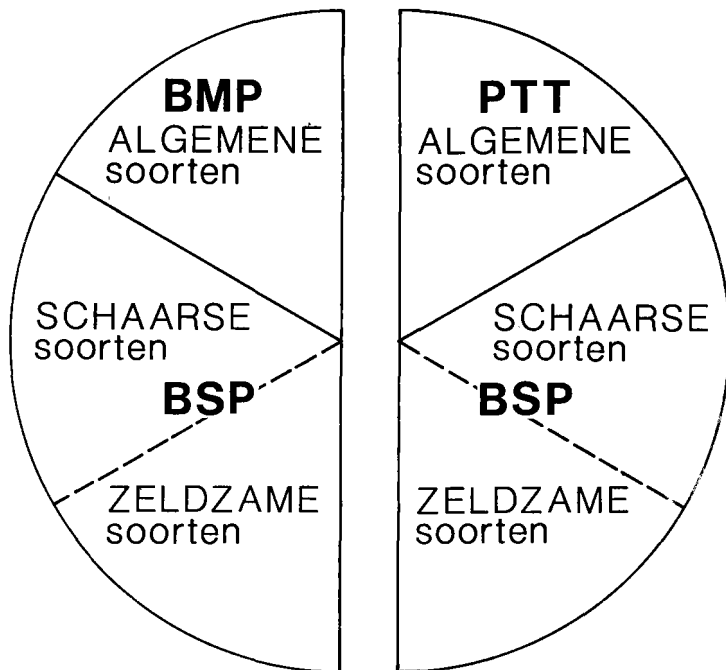
Na de start van het BSP voor niet-broedvogels zal een volledig monitoring-onderzoeksprogram-

ma van de grond zijn gekomen. Een onderzoek-programma dat zijn weerga niet kent, ook elders in Europa niet. Dit onderzoek zal des te meer inhoud en waarde krijgen wanneer het ieder jaar weer op grote schaal wordt uitgevoerd. Alleen dan zal de vraag beantwoord kunnen worden of soorten in aantal voor- of achteruitgaan, of dat de verspreiding verandert. De waarnemer zelf hoeft natuurlijk niet tot in lengte van jaren door te gaan. SOVON vraagt echter wel aan de waarnemers een steekproefgebied, kwartblok of transect minimaal enkele jaren achtereenvolgend te onderzoeken. Mocht de waarnemer willen stoppen, dan verdient het aanbeveling voor vervangers te zorgen. Het onderzoek kan dan worden gecontinueerd. Liever één route 20 jaar achtereen dan elke 5 jaar een andere route.

Binnen SOVON staan onderzoeker en waarnemer in nauwe relatie tot elkaar. Het onderzoek staat of valt immers met de deelname en inzet van de waarnemers. Aan de andere kant kan door het onderzoek dat SOVON aanbiedt, de waarnemer zijn kennis en inzicht verdiepen. Deze wisselwerking blijkt prima te functioneren gezien het peil van het amateur-vogelonderzoek in Nederland.

De resultaten van atlasprojecten verschijnen

Broedvogels Niet broedvogels

Figuur 1. Het onderzoek van SOVON in schema. *Diagram of current bird census work organized by SOVON (broedvogels breeding birds, niet-broedvogels non-breeding birds; algemene soorten common species, schaarse scarce, zeldzame rare).*

BMP = Broedvogel-Monitoring-Project Common Bird Census Project

BSP = Bijzondere-Soorten-Project Rare and Scarce Birds Project

PTT = Punt-Transect-Tellingen Project Point Transect Counts Project

in boekvorm: de atlassen. Bij projecten die een lange looptijd kennen, wordt voor een andere publikatievorm gekozen. Allereerst ontvangen de deelnemers aan een bepaald project nieuwsbrieven. Hierin worden na afloop van het seizoen de eerste voorlopige resultaten van dat project globaal weergegeven. SOVON is daarnaast van plan om regelmatig uitgebreidere verslagen uit te geven. Ook zullen in de vorm van artikelen in o.a. *Limosa*, dat mede wordt uitgegeven door SOVON, regelmatig verschillende onderzoekaspecten worden belicht. Wellicht is het mogelijk om na verloop van jaren een overzicht van de stand van zaken te publiceren. Op deze manier hoopt SOVON dat er een wisselwerking ontstaat tussen waarnemer en onderzoek. Hierbij levert de waarnemer de veldgegevens en zorgt SOVON voor een goede verwerking en publikatie van het verzamelde materiaal. Dit zal voor de waarnemer weer een stimulans kunnen zijn voor verder onderzoek. Daarnaast kunnen de gepubliceerde gegevens ten goede komen aan het natuurbeschermingswerk.

Samenwerking met CBS en SBB

De broedvogelatlas is door SOVON geheel op eigen kracht tot stand gebracht. Voor de verwerking van de gegevens van het Atlasproject van Winter- en Trekvogels is een samenwerking met het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) aangegaan. Deze samenwerking heeft ertoe geleid dat de gegevens uit dit project snel en goed verwerkt konden worden. De thans lopende monitoring-projecten zijn in samenwerking met het CBS opgezet. Het CBS zorgt daarbij met name voor de automatische verwerking van de gegevens. SOVON richt zich op de organisatie en coördinatie van het veldwerk. Onder verantwoordelijkheid van SOVON geschiedt de bewerking van de gegevens in nauwe samenwerking met het CBS. Ook daar zitten mensen die SOVON een warm hart toedragen.

De projecten van de LWRT, LWVT en WN worden door het Natuurwetenschappelijk Archief (NWA) van het Staatsbosbeheer verwerkt. Deze samenwerking is recent van start gegaan. Ook deze aanpak zal kunnen leiden tot een goede en snelle verwerking van de verzamelde gegevens waardoor een goede verslaglegging mogelijk zal zijn.

Dankwoord Met dank aan Marion Lenselink voor het typen van het manuscript.

Summary

In this paper, the programmes of the SOVON (*Samenwerkende Organisaties Vogelonderzoek Nederland*, the Dutch organization for bird census work) are presented. The last ten years mainly atlaswork based on 5×5 km² squares was done. The results of the atlas project on breeding birds has been published (Teixeira 1979). In 1978-83, an atlas project on wintering bird and migrants was organized; information on distribution and numbers was sampled throughout the year on monthly basis. The results will be published in 1986 or 1987.

Within the framework of SOVON, nowadays four strongly coherent projects are organized (fig. 1). Together they constitute our monitoring programme, which will be continued for a long time. Within the PTT-project, information on common non-breeding birds will be collected: 20 point counts of five minutes along a transect in August, November, December, and February. The BMP-project resembles the British Common Bird Census, and is dealing with common breeding birds in plots of 10-200 ha. The scarce and rare birds (breeding and non-breeding) will be studied within the BSP-project and information is gathered in 2.5×2.5 km² squares. Together, these projects will inform us about changes in number and distribution of birds within the year and between years.

Literatuur

- ALLEIJN W. F. *et al.* 1971. Avifauna van Midden-Nederland. Van Gorcum, Assen.
- VAN DEN BERGH L. M. J. *et al.* 1979. Vogels van de Grote Rivieren. Spectrum, Utrecht.
- VAN DIJK A. J. & VAN OS B. L. J. 1982. Vogels van Drenthe. Van Gorcum, Assen.
- DOEVENDANS J. A. J. P. *et al.* 1982. Roofvogeltelling in Nederland in januari 1982. *Limosa* 55: 121-124.
- VAN ERVE F. J. H. *et al.* 1967. Avifauna van Noord-Brabant. Van Gorcum, Assen.
- HENS P. A. 1965. Avifauna van de Nederlandse provincie Limburg, benevens een vergelijking met die der aangrenzende gebieden. *Publ. natuurrh. Genoot. Limburg* 15.
- LWVT 1984. Verslag van de simultaantellingen van zichtbare landtrek in het voorjaar en het najaar van 1983 in Nederland. (Gestencild rapport) LWVT, Utrecht.
- TANIS J. J. C. 1963. De vogels van Terschelling. *Fryske Akademy*, Leeuwarden.
- TEIXEIRA R. M. (red.) 1979. Atlas van de Nederlandse broedvogels. Natuurmonumenten, 's-Graveland.

*R. Lensink, J. Bekhuis, A. J. van Dijk,
F. Hustings & R. Lanjouw, SOVON,
Kemperbergerweg 67, 6816 RM Arnhem*

Aanvaard voor opname 27 juli 1985